

Некряч Т., доц., к.філол.н.,
Довганчина Р., асист., к.філол.н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ІНТЕРСЕМІОТИЧНИЙ ТА ІНТЕРЛІНГВІСТИЧНИЙ ПЕРЕКЛАДИ: ГРАНІ СУМІЖНОСТІ ТА ТОЧКИ РОЗБІЖНОСТЕЙ

У статті розглядаються підходи до розуміння різних проявів інтерсеміотичного перекладу в зіставленні і порівнянні його з перекладом інтерлінгвістичним. Звертається увага на подібність та розходження між ними у пошуках адекватності. Теоретико-оглядовий характер статті пояснюється наміром авторів продовжувати розвідки у цьому напрямку.

Ключові слова: *інтерсеміотичний переклад, інтерлінгвістичний переклад, полікодові системи, інтермедіальність, знак, код.*

Інтерпретація перебуває на межі лінгвістики і нелінгвістики, мови і життєвого досвіду...

Поль Рікьор. Конфлікт інтерпретацій

Останнім часом розвідки перекладацьких студій позначаються різновекторним спрямуванням. Щороку кількість праць, присвячених таким дивергентним напрямкам перекладу, як інтерлінгвістичний та інтерсеміотичний, невпинно зростає. Культурний поворот у перекладознавстві поставив під сумнів домінування суто лінгвістичної теорії, що призвело до переломного етапу в *інтерлінгвістичному або міжмовному перекладі*, який, за визначенням Р.Якобсона, означає переклад з однієї мови іншою, або "інтерпретацію вербальних знаків знаками іншої мови" [1, с.16-24].

Сучасний бурхливий розвиток телекомунікаційних, масмедійних і цифрових технологій особливо загострив перекладацьку увагу до різнорівневих культурних кодів та меж їх перекладності. Сьогодні спостерігається своєрідний

"інтерсеміотичний бум" у царині філологічних досліджень, адже протягом останнього століття з'явилося чимало специфічних *полікодових систем*, які побудовані на поєднанні текстів різної семіотичної природи. Кінематограф та телебачення вже давно стали невід'ємною частиною життя сучасного суспільства, що значно підсилило роль змішаних вербально-зображувальних полікодових форм в культурі нового тисячоліття. У фокусі уваги опиняються механізми перекладу вербальних текстів у кінотексти, теле- і радіопрограми, комікси, театральні постановки, музичні твори, твори живопису, тобто такі перекладацькі операції, які підпадають під сферу саме інтерсеміотичного перекладу.

Інтерсеміотичний переклад, який був виокремлений Р.Якобсоном ще наприкінці 70-х років минулого століття, протягом довшого часу залишався на периферії уваги дослідників. Загальновідомо, що проблеми синтезу і діалогу мистецтв викликали особливий інтерес ще в авторів античних естетик. В античності митці цікавилися виникненням і функціонуванням різних синтетичних форм і жанрів на основі літератури, як от музика в літературі, живопис в літературі, архітектура в літературі і т.д. В естетиці романтизму питання синтезу мистецтв взагалі стає одним із ключових питань культури. Але тільки у ХХ столітті, на основі багатовікового інтересу до синтезу мистецтв, виникли теоретичні передумови для дослідження суто філологічних аспектів взаємодії літератури і мистецтва. Теоретичним підґрунтям стали праці Р.Барта, М.Бахтіна, Ж.Дерріда, Ю.Крістевої, Д.Ліхачова, Ю.Лотмана, які суттєво переглянули надбання попередніх епох та побачили текст як єдину знакову систему. Постмодерністські розвідки дали поштовх до так званої "текстуалізації" світу і свідомості, адже саме постмодерн назвав всю світобудову текстом. Варто зазначити, що постмодернізм, як і попередні епохи, не міг оминати проблему синтезу мистецтв, яка століттями бентежила цілі покоління філософів, естетиків і філологів. Постмодерністи намагалися поставити своєрідну крапку таким багатовіковим пошукам. Насамперед, вони обґрунтували історико-культурологічну необхідність деяких

синтезів – таких, як наприклад, проза-поезія-музика, живопис-декор-архітектоніка, театр-пантоміма-танець [2]. Але саме необхідність розуміння механізмів синтезу, спроби розгадати код цього явища, а також усвідомлення паралельності зв'язків в горизонтальних прошарках між мистецтвами одного часу, не кажучи вже про вертикальний контекст, вимагають деталізації концепції "взаємопроникнення мистецтв".

Такою концепцією сьогодні можна назвати концепцію *інтермедіальності*, яка, за визначенням багатьох дослідників, є більш комплексним явищем в культурі, ніж синкретизм, оскільки вона дозволяє розкрити код авторського повідомлення саме тоді, коли ми маємо справу з синтезом чи діалогом мистецтв. Поняття "інтермедіальність" виникло за аналогією до терміна "інтертекстуальність", який застосовується до взаємодії текстів у межах однієї семіотичної (вербальної) системи – за Ю.Лотманом, "текст в тексті" [3]. Інтермедіальність – це спосіб висвітлення художньою літературою інших видів мистецтва: музики, живопису, скульптури, кіно тощо. Інтермедіальний аналіз ґрунтується на постструктуралістській і постмодерністській методології, його теоретичною основою стало розуміння мистецтва як своєїрідної знакової системи, що передає "образну" інформацію. Очолує концепцію інтермедіальності література як унікальний вид мистецтва, що цілісно фіксує будь-яку реальність у вигляді текстового полотна. Інтермедіальність дозволяє літературі підтвердити свій особливий статус універсального виду мистецтва, здатного відтворити будь-які інші мистецькі явища [4].

Із усвідомленням інтермедіальності літератури все гостріше постає необхідність пошуку відтворення зображально-виражальних засобів у процесі перекладу. Такий пошук призвів до осмислення поняття перекладу в семіотичній перспективі. Література завжди існує в конкретному контексті – соціальному, культурному, політичному тощо. Літературний контекст розгортається по горизонталі і по вертикалі – у співвідношенні з іншими гуманітарними і художніми сферами людської життєдіяльності: театром, живописом, музикою, філософією, кінематографом тощо. Багаторівнева сутність мистецтва дуже

влучно сформульована Ю.Лотманом: "В реальності мистецтво завжди розмовляє багатьма мовами. При цьому ці мови перебувають між собою у відношеннях неповної перекладності або повної неперекладності. Саме перекладність неперекладного, яка вимагає високої напруги і створює умову **смислового вибуху**. Неможливість однозначного перекладу мови поезії на мову живопису або, навіть, здавалося б, більш близькі мови театру і кінематографа – це джерело породження нових смислів" [5, с.63]. Неможливість однозначної інтерпретації, якої так прагне інтерлінгвістичний переклад, оперуючи термінами "вірний", "еквівалентний" та "адекватний", надзвичайно ускладнює процес формування перекладацького категоріального апарату в сфері інтерсеміотичного перекладу.

Визначення Р.Якобсоном **інтерсеміотичного перекладу** як "*інтерпретації вербальних знаків невербальними знаковими системами*" [1, с.16-24] довгий час ставило під сумнів правомірність застосування цього терміну до зворотних перекладацьких операцій, а саме, коли відбувається *інтерпретація невербальних знаків вербальними знаками*. Такий переклад можливий і у межах одного літературного твору, наприклад, у випадку екфрасису, як одного з прийомів смислового вибуху, що поєднує літературу і живопис. Це пояснюється також і відносно молодим віком самої науки про знаки – **семіотики**, яка сформувалася лише у XX ст., хоча знакові підходи до вивчення певних явищ і процесів можна зустріти вже в творах античних та середньовічних вчених. Основним терміном у семіотиці стало поняття "знак", за допомогою якого будь-який феномен можна представити як ланцюжок знаків. Отже, під **знаком** розуміють "*матеріальний об'єкт, який символічно, умовно представляє і відсилає до означуваного ним предмета, явища, події, властивості, відношення*" [6, с.44]. Е.Бенвеніст вбачав роль знака у тому, щоб репрезентувати, замінити будь-яку річ, виступаючи її субститутом для свідомості. Він запропонував розвивати нову науку, яка буде вивчати життя знаків усередині суспільства – семіологію, де лінгвістика буде тільки частиною цієї загальної дисципліни [7, с.69-89]. Таким чином, семіологія, яка була

орієнтовна Ф. де Соссюром суто на вивчення мови [див.8], починає охоплювати декілька сфер: знаки, як носії значень; коди, або системи, в які знаки організовані; культура, в межах якої знаками і кодами оперують (див.У.Еко [9]).

В художній літературі мова може йтися про *зміну семіотичного коду* ще в творі оригіналу, що також є різновидом інтерсеміотичного перекладу. Але тільки з приходом ХХІ століття науковці почали сміливо називати *будь-яку зміну семіотичного коду інтерсеміотичним перекладом*. Прикметно, що з початком нового тисячоліття українські мовознавці активно послуговуються терміном інтерсеміотика у різноманітних філологічних студіях, таких як літературознавство, компаративістика, стилістика, герменевтика. Так, Ю.Ковалів у монографії "Літературна герменевтика" визначає інтерсеміотику як один із різновидів інтерпретації, "власне перекодування образів з однієї знакової системи на іншу, що сприяє розумінню й об'єднанню літератури (культури) в одне ціле" [10, с.34]. Дослідник розглядає інтерсеміотику як невід'ємну властивість саме літератури і зазначає, що за доби античності використовувалися екфрасиси – словесні описи малярства, скульптури, архітектури чи музики. Інтерсеміотика під кутом зору герменевтики – це властивість літератури артистично тлумачити інші мистецтва, перекладаючи коди їхньої мови та трансформуючи їх "відповідно до своєї іманентності" [ibid]. Трапляються випадки, коли автор вдається до інтерсеміотики власної творчості – наприклад, картина Т.Шевченка "Катерина" (до речі, перекодована із "Сікстинської Мадонни" Рафаеля) та його ж однойменна поема. Літературознавці стверджують, щоб "адекватно проаналізувати текст, слід порівняти та зіставити структури тих різновидів мистецтв, які взаємодіють у просторі художнього цілого" [11, с.24]. Термін "інтерсеміотичний переклад" у галузі компаративістики вживається у монографії І.Жодані "Інтерсеміотичність у творчості письменників Нью-Йоркської групи" (Емма Андієвська і Віра Вовк) [12]. О.Довбуш у дисертації з порівняльного літературознавства "Семіологія міжлітературних і міжмистецьких відношень: прототекст "Oliver's Story"

(E.Segal) – український переклад – кіносценарій" [13] послуговується термінами інтеркультурний (міжлітературний) та інтракультурний (міжмистецький) переклади.

Починаючи з 2011 року, з ініціативи американської науково-просвітницької установи The Nida Institute проведено три семінари під назвою "Intersemiotic Translation Seminar" в Nida School of Translation Studies в Італії. В 2013 році у центральній Польщі в м.Лодзь відбулася конференція "Intersemiotic Translation Conference" (University of Lodz, Institute of English Studies), де вже сміливо застосовувався термін "інтерсеміотичний переклад" до будь-якої зміни семіотичного коду, незалежно від того, чи така зміна відбувається в межах одного тексту, чи це зміна виду мистецтва.

Сучасні перекладацькі студії в основному зосереджені на вивченні таких напрямків інтерсеміотичного перекладу, як кіноекранізація, комікси, переклад для сцени, музична репрезентація художніх творів, переклад інтермедіальних та полімодальних текстів, екфрасис у художніх творах. Втім, ці розвідки досі не мають системного, комплексного характеру і не здатні висвітлити таке складне, а, головне, неоднорідне явище, як інтерсеміотичний переклад. Оскільки ще не напрацьована *інтерсеміотична модель перекладу*, яка дала б змогу чітко визначити об'єкт перекладу, невизначеними залишаються і межі інтерсеміотичного перекладу.

Це завдання ускладнюється самим *творчим характером* інтерсеміотичної діяльності, зусилля якої головню спрямовані на створення такого складного синкретичного утворення як образ. Якщо одиницями інтерлінгвістичного перекладу є слова, словосполучення, речення й тексти, то визначення інтерсеміотики як "перекодування, перекладення створених в одній знаковій системі образів на образи іншої системи" [12, с.10] дозволяє стверджувати, що одиницями інтерсеміотичного перекладу мають виступати знаки, образи, аудіовізуальні ряди та тексти вторинних систем моделювання. Отже, на відміну від інтерлінгвістичного перекладу, в основі інтерсеміотичного перекладу лежить не мова як така, а знакова система – вербальна або невербальна. Відповідно до трьох зафіксованих

компонентів знакового процесу – знак, значення, інтерпретатор – можна виділити таку низку відношень:

1. відношення між знаком та іншими знаками, які з ним пов'язані;
2. відношення між знаком і його значенням;
3. відношення між знаком і його інтерпретатором.

Ці три види відношень між компонентами знакового процесу фіксують відповідно **три його виміри**:

1. **синтаксичний** – це вимір, який фіксує відношення між знаками в структурі знакового процесу;
2. **семантичний** – це вимір, який фіксує відношення між знаком та його значенням в структурі знакового процесу;
3. **прагматичний** – це вимір, який фіксує відношення між знаком та його інтерпретатором в структурі знакового процесу [6, с.47].

Оскільки, інтерлінгвістична компетенція протягом довшого часу визначалася як вміння застосовувати перекладацькі трансформації, інтерсеміотична компетентність перекладача, передусім, базується на вправному орієнтуванні у трьох вимірах: синтаксичному, семантичному та прагматичному.

Говорячи про інтерлінгвістичний художній переклад, ми розглядаємо вміння перекладача відтворити текст іншою мовою таким чином, щоб цей текст звучав природно, але при цьому важливим залишається збереження ідіостилу автора оригіналу. Тобто ступінь залежності перекладу від оригіналу надзвичайно велика. У випадку інтерсеміотичного перекладу постає питання, як розглядати музичний твір чи картину, коли вони переходять у балет чи танець, а літературний твір – в екранізацію, театральну постановку чи картину? Зрозуміло, що ступінь залежності такого перекладу від оригіналу помітно менша. Але коли саме, на якому етапі твір перестає бути перекладом і перетворюється на самостійний, якісно інший твір мистецтва? Для того, щоб він залишався перекладом, безперечно, має визнаватися пріоритет творця оригіналу, враховуватися його ідіостиль, художня картина світу, концепція творчості. Адже переклад – це продовження життя оригіналу, і справжній переклад має бути прозорим, він не має викривляти оригінал і знижувати його

цінність у культурі-сприймачі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Якобсон Р.* О лингвистических аспектах перевода. // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – С. 16-24.
2. *Исагулов Н.* Интермедиальность как предмет научных исследований. // [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://inter-mediality.blogspot.com/2013/05/blog-post_10.html
3. *Лотман Ю.* Чему учатся люди. // Статьи и заметки. – М.: Центр книги ВГБИЛ им. И.М. Рудомино, 2010. – 416 с.
4. *Просалова В.* Екфрасис у художньому досвіді Г.Мазуренко. // Славянские литературы в контексте мировой. – Минск: Издательский центр БГУ, 2011. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/37275>
5. *Лотман Ю.* Семиосфера. – Санкт-Петербург: Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
6. *Конверський А.* Логіка. // Підручник для студентів юридичних факультетів. 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
7. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика. – М.: Прогресс, 1974. – 446 с.
8. *Соссюр Ф. де.* Курс загальної лінгвістики. – К.: Основи, 1998. – 324 с.
9. *Эко У.* Отсутствующая структура. Введение в семиологию. – ТОО ТК: Петрополис, 1998. – 432 с.
10. *Ковалів Ю.* Літературна герменевтика: монографія / Ю. І. Ковалів; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2008. – 240 с.
11. *Гадамер Г.-Г.* Актуальность прекрасного. М.: Искусство, 1991. – 368 с.
12. *Жодані І.* Інтерсемиотичність у творчості письменників Нью-Йоркської групи (Емма Андієвська і Віра Вовк) [Текст]: дис... канд. філол. наук: 10.01.06. – К., 2007. – 180 с.
13. *Довбуш О.* Семиологія міжлітературних і міжмистецьких відношень: прототекст "Oliver's Story" (E. Segal) – український переклад – кіносценарій: автореф. дис. канд. пед. наук: 10.1.05. – Тернопіль, 2010. – 20 с.

Стаття надійшла до друку 20 вересня 2014 року

Т. Некряч, к.філол.н., доц.,
Р. Довганчина, к.філол.н., асист.
КНУ ім. Т. Шевченко, Киев

ИНТЕРСЕМИОТИЧЕСКИЙ И ИНТЕРЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПЕРЕВОД: ГРАНИ ПОДОБИЯ И ТОЧКИ РАСХОЖДЕНИЯ

В статье рассматриваются подходы к пониманию различных видов интерсемиотического перевода в противопоставлении и сопоставлении его с переводом интерлингвистическим. Обращается внимание на сходство и различие между ними в поисках адекватности. Теоретико-обзорный характер статьи объясняется намерением авторов продолжить исследования в избранной сфере.

Ключевые слова: *интерсемиотический, интерлингвистический, поликодовый, интермедialность, знак, код.*

T. Nekriach, PhD, associate prof, **R. Dovhanchyna**, PhD,
Taras Shevchenko National University, Kyiv

INTERSEMIOTIC AND INTERLINGUISTIC TRANSLATION: DIVERGENCES AND SIMILARITIES

The article considers the approaches towards intersemiotic translation in its varieties as opposed to and compared with interlinguistic translation, focusing on their similarities and divergences in the quest of adequacy. The theoretical inclination of the survey is accounted for by the authors' intention to continue working in the chosen field.

Key words: *intersemiotic, interlinguistic, multicode, intermediality, sign, code.*

УДК 811.134.2'81'42

Охріменко В.І., д. філол. н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

МОДАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ЕПІСТЕМІЧНОЇ МОЖЛИВОСТІ (на матеріалі італійської мови)

У статті розглядаються дискурсивні характеристики модального значення епістемічної можливості, окреслюється смислова структура засобів його вираження. Встановлено, що в основі модального значення епістемічної можливості знаходиться множинність інтерпретацій фрагментів дійсності, що визначає закономірності розгортання інформації у мікротексті за перцептивним, емотивним, епістемічним векторами.

Ключові слова: *модальне значення, епістемічна можливість, смислова структура.*

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю комплексного дослідження категорії модальності у сучасній лінгвістиці, що має поліпарадигмальний характер.

Метою статті є визначення особливостей модального значення епістемічної можливості у взаємозв'язку зі смисловою структурою засобів його вираження.